

Kraków, dn. 22.12.2025

Ks. prof. dr hab. Henryk Sławiński
Katedra Homiletyki i Komunikacji Religijnej
Wydział Teologiczny Uniwersytet Papieski Jana Pawła II
ul. Franciszkańska 1, 31-004 Kraków

**Recenzja rozprawy doktorskiej
ks. mgra lic.**

PETERA TUKEI

pt. *Pastoral Challenges to the Laity in the Mission of the Church in Kotido Diocese, Uganda*,
UKSW, WARSZAWA 2025.

napisanej pod kierunkiem ks. dra hab. Wojciecha Kluja, prof. UKSW

Sentencja

Zgodnie z umową o dzieło nr WT-PD/31/2025 dostarczoną dnia 25 listopada 2025 r. a zamówioną przez UKSW reprezentowany przez Dyrektora Instytutu Nauk Teologicznych, ks. dra hab. Wojciecha Kluja, prof. UKSW w Warszawie dotyczącą przygotowania recenzji rozprawy doktorskiej ks. mgra lic. Petera Tukei w postępowaniu doktorskim wszczętym na posiedzeniu Rady Instytutu Nauk Teologicznych UKSW dnia 27 października 2025 r. (uchwała nr 100/2025), w związku z uchwałą nr 101/2025 dnia 27 października 2025 r. powołującą mnie na recenzenta rozprawy doktorskiej, po wnikliwej lekturze i zapoznaniu się z treścią rozprawy, stwierdzam, że **w przedstawionej formie nie spełnia ona ustawowych wymogów stawianych rozprawom doktorskim** (zob. *Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki: Dz.U. z 2003 r. nr 65, poz. 595; z 2005 r. nr 164, poz. 1365 oraz art. 178 ust. 1 pkt. 1 i ust. 2 w zw. z art. 8 ust. 1 i art. 186 ust. 1 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (tekst jednolity: Dz.U. z 2022 r., poz. 574 ze zm.)*).

Działając na podstawie uchwały Nr 3/2025 Senatu Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 30 stycznia 2025 r. w sprawie postępowania o nadanie stopnia doktora rozdział 4, §13, 3 stwierdzam, że **recenzja zawiera wniosek dotyczący poprawy rozprawy doktorskiej**.

Uzasadnienie

Uzasadnienie przedstawię w następujących po sobie punktach, poprzedzonych wprowadzeniem dotyczącym istoty działalności Kościoła: 1. Omówienie problemu badawczego, celu rozprawy, źródeł i metody; 2. Uwagi dotyczące struktury i treści rozprawy; 3. Ocena merytorycznej wartości rozprawy; 4. Ocena jej formalnych aspektów; 5. Podsumowanie; 6. Wniosek końcowy.

Wprowadzenie

Absolutną większość członków Kościoła stanowią wierni świeccy. Dowartościowanie tego faktu obserwuje się w nauczaniu Kościoła poczynając od dokumentów Soboru Watykańskiego II (1962-1965), a szczególnie od „Dekretu o apostolstwie świeckich *Apostolicam Actuositatem*” (18.11.1965); „Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen Gentium*” (21.11.1964) nr 30-38 i „Dekretu o działalności misyjnej Kościoła *Ad gentes divinitus*” (07.12.1965). Dalsze dowartościowanie roli świeckich w Kościele dokonane zostało za sprawą adhortacji apostolskiej Jana Pawła II, *Christifideles laici* (30.12.1988) oraz *Kodeksu prawa kanonicznego* z 1983 roku. Zainteresowanie żywotnym udziałem świeckich w życiu i działalności Kościoła zostało pogłębione za pontyfikatu papieża Franciszka (2013-2025), który zainicjował „proces synodalny” przeżywany najpierw w wymiarze Kościołów lokalnych (2021 r.) potem w wymiarze kontynentalnym (2022 r.), a następnie w wymiarze Kościoła powszechnego z dwoma sesjami w Rzymie (2023 i 2024 r.). Zasadniczym tematem debat synodalnych jest rola świeckich w Kościele, pozycja kobiet, posługa diakonatu, zagadnienie posług, kwestie pokoju i klimatu, ubogich i migrantów, ekumenizmu.

Dyskutowane żywo zagadnienia nie mogą ująć uwagi teologów, a zwłaszcza teologów pastoralnych, których zadaniem jest rozeznawanie i analizowanie znaków czasu i odpowiadanie na pytania i potrzeby ludzi żyjących w danym czasie (por. Sobór Watykański II, „Konstytucja

duszpasterskiej o Kościele *Gaudium et spes*, nr 4). Rozprawa ks. Petera Tukei jest wyrazem włączenia się w ważną dyskusję na temat udziału świeckich w życiu i działalności Kościoła.

1. Problem badawczy, cel rozprawy, źródła i metoda

Zagadnieniem, które stanowi zasadniczy problem rozprawy jest pytanie o to, z jakimi wyzwaniami konfrontowani są wierni świeccy zaangażowani w misję Kościoła w diecezji Kotido w Ugandzie, w której autor rozprawy, ks. Peter Tukei, pełnił posługę duszpasterską od roku 2005, kiedy to przyjął sakrament święceń w stopniu prezbiteratu. Zdaniem autora, który dobrze zna realia Kościoła w Ugandzie, a zwłaszcza w diecezji Kotido, istnieją trzy zasadnicze wyzwania dla świeckich zaangażowanych w misję wspomnianego Kościoła partykularnego. Są nimi: poligamia, czarownictwo ludowe i wierzenia magiczne oraz formacja katechetyczna powiązana z edukacją religijną. Wszystkie te wyzwania są ściśle związane z uwarunkowaniami historycznymi i społeczno-kulturowymi ludu Karimojong zamieszkującego tereny diecezji.

Tytuł rozprawy dobrze i wprost określa obszar geograficzny prowadzonych badań. Natomiast czytelnik musi sam wydobyć *terminus a quo* i *terminus ad quem* - czyli okres, jakiego dotyczą badania. Choć cenne jest wprowadzenie historyczne, badania dotyczą zasadniczo okresu od 1991 r., kiedy to powstała diecezja Kotido, aż po początek lat dwudziestych XXI wieku.

Głównym celem przeprowadzonych badań jest dostarczenie świeckim zaangażowanym w działalność Kościoła w diecezji Kotido w Ugandzie solidnych podstaw teologicznych tej działalności. Przeprowadzone badania stanowią cenną refleksję teologiczną nad misją świeckich na terenie diecezji Kotido. Badania ukazują realne wyzwania, na jakie napotyka inkulturacja Ewangelii i udzielają konstruktywnych odpowiedzi na kanwie nauczania Kościoła katolickiego. Podjęte badania nie tylko identyfikują trzy zasadnicze problemy, to jest poligamię, czarownictwo ludowe i niewystarczającą formację katechetyczną, ale też proponują realistyczne rozwiązania, wskazujące sposoby inkulturacji Ewangelii w lokalnym społeczeństwie i kulturze ludu Karimojong zamieszkującego diecezję Kotido.

Badania respektują model kontekstualnej teologii pastoralnej, która respektuje rodzime tradycje, ale też pozostaje wierna chrześcijańskiemu Objawieniu. W konsekwencji takie podejście jest krytyczną oceną rodzimej kultury i wskazaniem takich jej elementów, które są nie do pogodzenia z ludzką godnością i dobrem społecznym.

Za źródła rozprawy posłużyły przed wszystkim teksty teologiczne z magisterialnego nauczania Kościoła powszechnego oraz nauczania Episkopatu Kościoła katolickiego w Ugandzie. Wśród wykorzystanych źródeł są: Pismo Święte, wybrane dokumenty Soboru Watykańskiego II, nauczanie wybranych papieży, zwłaszcza okresu po ostatnim soborze, a także dokumenty Konferencji Episkopatu Ugandy oraz dokumenty Kościoła partykularnego – diecezji Kotido. W niektórych omawianych zagadnieniach za źródła posłużyły wywiady z lokalnymi duszpasterzami. Poza tym autor rozprawy wykorzystał obszerną literaturę przedmiotu, która pomogła opisać zjawiska społeczne, religijne i kulturowe charakterystyczne dla społeczeństwa Ugandy.

Autor rozprawy zastosował metodę paradygmatu teologii pastoralnej. Omówił kontekst historyczny i społeczno-kulturowy działalności Kościoła w diecezji Kotido w Ugandzie oraz teologię świeckich. Uwzględnił postkolonialną sytuację polityczną kraju i omówił historię misji chrześcijańskiej w Ugandzie, ze szczególną koncentracją uwagi na diecezji Koido. Następnie wyodrębnił trzy problemy, które, jego zdaniem, stanowią największe wyzwanie dla kościelnej posługi świeckich w omawianej diecezji, czyli poligamię, czarownictwo ludowe, a także zagadnienie formacji i edukacji katechistów. Każde z tych zagadnień omówił najpierw jako istniejące zjawiska, następnie zaprezentował stanowisko Kościoła wobec danego zjawiska na podstawie źródeł biblijnych, patrystycznych oraz Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. Ostatnim etapem metody było omówienie zjawiska w diecezji Kotido. Tak więc rozprawa została opracowana z wykorzystaniem metody teologii pastoralnej odwołującej się do teologicznej oceny aktualnych w danym czasie i miejscu uwarunkowań posługi Kościoła.

2. Struktura i treść rozprawy

Strukturę rozprawy tworzą: strona tytułowa (s. 1), skróty umieszczone na trzech stronach (3-5) spis treści (Table of Contents) zawarty na dwóch stronach (s. 6-7), wstęp (Introduction) liczący sześć stron (s. 8-13), cztery rozdziały (s. 14-74; 75-129; 130-182; 183-238), zakończenie (Conclusion) liczące cztery strony (239-241) oraz bibliografia (Bibliography) zamieszczona na stronach (s. 242-257).

W pierwszym rozdziale omówione zostały dwie różne kwestie. Pierwsza, opracowana w czterech punktach, obejmuje rozwój historyczny i położenie geograficzne Ugandy, polityczną postkolonialną sytuację kraju, misyjną działalność Kościoła i przekaz wiary chrześcijańskiej w Ugandzie i wreszcie charakterystykę diecezji Kotido oraz zamieszkującego jej tereny ludu Karimojong. Na tej diecezji skupia się zasadnicze badanie działalności świeckich zaprezentowane w rozprawie. Druga kwestia podjęta w pierwszym rozdziale to teologia laikatu: jej poświęcony jest ostatni, piąty punkt pierwszego rozdziału. W tym punkcie wyróżniona została myśl Johna Henry'ego Newmana (1801-1890), Yvesa M.J. Congara (1904-1995), Soboru Watykańskiego II (1962-1965) - w tym szczególnie dwa dokumenty: *Lumen Gentium*, *Apostolicam Actuositatem* - i adhortacja Jana Pawła II, *Christifideles Laici* (30.12.1988). Główna teza wydobyta z wybranych źródeł teologicznych nauczania o świeckich charakteryzuje ich jako współpracowników w odkupieńczej misji Chrystusa.

Treścią drugiego rozdziału jest poligamia jako wyzwanie dla działalności Kościoła. Najpierw omówiona jest poligamia jako zjawisko mające swe podstawy społeczno-ekonomiczne i społeczno-kulturowe. Następnie omówiona jest działalność diecezji w odpowiedzi na poligamię: stowarzyszenia, kursy małżeńskie, a także kwestie rozszerzonej rodziny oraz uwarunkowania ekonomiczne związane z zawieraniem związków małżeńskich. Dalej omówiona jest poligamia z perspektywy biblijnej, nauczanie Soboru Watykańskiego II na temat godności małżeństwa i rodziny, poligamia i *Christifideles laici* oraz problem liderów społecznych żyjących w związkach poligamicznych. Na koniec rozdziału omówiona jest chrześcijańska formacja i diecezjalny plan duszpasterski.

Inny problem, z którym konfrontowana jest działalność Kościoła wśród ludu Karimojong w diecezji Kotido w Ugandzie to rozpowszechnione czarownictwo ludowe, omówione w trzecim rozdziale rozprawy. Pomimo rozwoju cywilizacyjnego Ugandy i intensywnej działalności Kościoła w kraju, nadal utrzymują się w wielu środowiskach przesady religijne i praktyki magiczne, co jest nie do pogodzenia z rozumną wiarą chrześcijańską. Autor wnikliwie omawia praktyki magiczne, a następnie biblijne i patrystyczne nauczanie na ich temat. Dalej omówione jest czarodziejstwo jako wyzwanie dla działalności ewangelizacyjnej w diecezji Kotido, a potem chrzcielna godność i świętość świeckich jako fundament powołania do aktywnego udziału w misji Kościoła, co zostało dobrze opracowane w *Christifideles Laici*.

Odpowiedzią na istniejący problem czarodziejstwa ludowego jest proponowana przez Kościół posługa uzdrowienia, sakramentalia, a zwłaszcza egzorcyzmy, oraz modlitwy o uzdrowienie. Oferta Kościoła zakłada autentyczne nawrócenie, rezygnację z udziału w rytuałach magicznych oraz zaufanie Bożej Opatrzności.

Ostatnim wyzwaniem omówionym w czwartym rozdziale rozprawy jest niezadawalająca jakość katechezacji i formacji chrześcijańskiej. Wychodząc od omówienia zadań katechezy, autor dysertacji podkreśla bardzo ważny wkład wiernych świeckich w katechizację. Jednocześnie dostrzega braki w formacji katechistów. Zauważa, że kandydaci na katechistów nie zawsze kierują się należyłą motywacją w podejmowaniu tego zadania. Autor, zgodnie z przyjętą metodą paradygmatu teologii pastoralnej, nie poprzestaje na prezentacji problemów w zakresie braków w katechetycznym szkoleniu, zasobach ludzkich i strukturach diecezji w Kotido, ale przedstawia postulaty poprawy istniejącej sytuacji. Dotyczą one przede wszystkim potrzeby systematycznej, inkulturowanej i permanentnej, trwającej przez całe życie formacji wiary, zgodnie z adhortacją Jana Pawła II *Catechesi tradendae*. Ponadto omówiona została potrzeba wypracowania zasad przywództwa świeckich w różnych gremiach kościelnych; a dalej - kontekstualizacja materiałów dydaktycznych dla formacji katechistów; promocja małych wspólnot kościelnych jako niezbędnych środowisk rozwoju i dojrzwiania wiary oraz ewangelizacji.

W zakończeniu zawarte zostały podsumowania wynikające z badań omówionych w rozprawie oraz propozycje działań duszpasterskich, które służyć mają większemu współuczestnictwu świeckich w inicjatywach podejmowanych w diecezji Kotido. Wśród postulatów wskazana została potrzeba intensyfikacji formacji katechetycznej; promocja małżeństwa tworzonego przez jednego mężczyznę i jedną kobietę; a ponadto - integracja wiary chrześcijańskiej i kultury bez rezygnacji z tego, co istotne w zakresie doktryny i moralności chrześcijańskiej.

3. Merytoryczna wartość rozprawy

Wartość rozprawy tkwi w opracowaniu solidnych podstaw teologicznych dla posługi wiernych świeckich zaangażowanych w działalność Kościoła w diecezji Kotido w Ugandzie. Dogłębnie omówiona jest teologia świeckich na podstawie współczesnych dokumentów Kościoła, a zwłaszcza: *Christifideles Laici*, *Pastores Dabo Vobis* i *Evangelii Gaudium*. Autor, będąc sam osobą duchowną, postrzega zaangażowanie świeckich chrześcijan w misję Kościoła lokalnego nie tylko jako pragmatyczną potrzebę wynikającą z braku duchownych, ale jako zadanie doktrynalnie uzasadnione: to teologiczny imperatyw zakorzeniony w chrzcielnej godności świeckich chrześcijan. Wartością rozprawy jest podkreślenie, że chrześcijanie świeccy, na mocy chrztu, są powołani do tego, by być autentycznymi świadkami Ewangelii. Obszarem ich szczególnego zaangażowania jest kształtowanie różnych sfer życia społecznego zgodnie z wymaganiami Ewangelii Chrystusa. Do tych szczególnych sfer należy przede wszystkim to wszystko, co składa się na życie małżeńskie i rodzinne, wychowanie dzieci, zaangażowanie w działalność polityczną.

Autor podkreśla, że praca apostolska w Ugandzie jest w dużej mierze zasługą katechistów, którzy pełnią posługę na miejscu, natomiast księża dojeżdżają, aby wypełniać swoje obowiązki duszpasterskie. W niektórych regionach liczba katechistów wielokrotnie przekracza liczbę parafii (s. 37). Świeccy są zaangażowani w różnych ruchach i stowarzyszeniach diecezji Kotido, takich jak na przykład: Katolicka Odnowa Charyzmatyczna, Legion Maryi, Stowarzyszenie Młodych Studentów Chrześcijańskich, Papieska Unia Misyjna, Stowarzyszenie Kobiet, Stowarzyszenie Mężczyzn, ministranci, chóry.

Obok trzech omówionych problemów: poligamii, czarodziejstwa i niedostatecznej formacji katechistów, autor rozprawy dostrzega inne, którym nie jest w stanie poświęcić tak samo wiele uwagi, jak trzem uznanym za najistotniejsze. Do problemów tych należy na przykład ubóstwo. Wielu chrześcijan żyje poniżej granicy ubóstwa, ma w związku z tym niską samoocenę. Ponadto ubóstwo jest przyczyną wielu nieszczęść, takich jak składanie dzieci w ofierze, czary, kradzieże i rozpad rodzin (s. 45).

Na uznanie zasługują liczne informacje na temat historii i geografii Ugandy oraz ważne dla tematu rozprawy, dane statystyczne dotyczące Kościoła, wskazujące na zachodzące zmiany z biegiem czasu. Wiele z nich zostało solidnie zaczerpniętych z fachowego źródła: „Pontificio Annuario” od 1991 do 2022 roku. Zebrane dane dobrze pokazują kontekst zaangażowania świeckich w misję Kościoła.

Problem poligamii został precyzyjnie zdefiniowany jako małżeństwo z więcej niż jednym małżonkiem jednocześnie. Poligamia nazywana jest związkiem wielożeńskim. W sensie ścisłym termin „poligamia” odnosi się do dwóch rodzajów małżeństw wielożeńskich: poliginii, czyli małżeństwa jednego mężczyzny z więcej niż jedną żoną; oraz poliandrii, czyli małżeństwa jednej kobiety z więcej niż jednym mężem. W rozprawie „poligamia” jest używana jako synonim „poliginii” (s. 76). Problem poligamii jest omówiony z uwzględnieniem danych biologicznych, socio-ekonomicznych i kulturowych. Autor rozprawy omawia inicjatywy podejmowane w diecezji Kotido w celu przezwyciężenia problemów związanych z „polgamią”: kursy dla małżonków; poszerzone rodziny; zaangażowanie stowarzyszeń świeckich.

Ks. Peter Tukei omawia dalej problem poligamii w świetle Biblii, nauczania Soboru Watykańskiego II oraz adhortacji Jana Pawła II, *Christifideles Laici*, podkreślając chrzest jako podstawę udziału wiernych świeckich w misji Kościoła. Natomiast jako podstawowe powołanie świeckich wymienia świętość, realizowaną przede wszystkim przez instytucję małżeństwa i rodziny

(s. 106n), przy czym dopowiada, że nie może być dualizmu między życiem w świętości a zaangażowaniem w codzienne sprawy dotyczące życia ludzi w świecie (s. 109).

Pogłębiona analiza nauczania Jana Pawła II o świeckich prowadzi autora do odkrycia papieskiej próby zharmonizowania ontologicznego i funkcjonalnego spojrzenia na świeckich (s. 114). Wierni świeccy to uczniowie i naśladowcy Chrystusa, którzy na mocy chrztu żyją w świecie, by zarządzać jego doczesnymi sprawami zgodnie z wolą Boga (por. Jan Paweł II, *Ecclesia in America*, 44).

Interesujące jest nawiązanie do powstania i rozwoju Akeji Katolickiej, która stanowiła dominującą formę zaangażowania świeckich w Kościele. Zapoczątkowana przez papieża Piusa XI, została zdefiniowana jako „udział” w apostołacie hierarchii, co później rozwinął papież Pius XII, który określił ją jako „współpracę” z hierarchiczną misją Kościoła (s. 99).

Walorem rozprawy jest bardzo detaliczne omówienie **czarownictwa ludowego**, które nie jest tylko legendą, ale praktyką, która nadal istnieje w Ugandzie, stanowiąc duży problem społeczny i kościelny. Czarownictwo polega na odwoływaniu się do destrukcyjnych, tajemniczych praktyk magicznych i rytuałów w celu manipulowania siłami witalnymi natury (s. 132). Przykłady praktykowania czarów autor rozprawy podał nie tylko na podstawie literatury przedmiotu, ale też – rozmów z lokalnymi duszpasterzami, którzy mają do czynienia z tymi praktykami. Wyróżnił trzy typy czarów: 1) zdolności niektórych osób do manipulowania obiektami w naturze i wyrządzania krzywdy innym za pomocą zaklęć, uroków i czarów; 2) zawiązywanie paktu z Szatanem; 3) współpraca czarowników w celu połączenia sił (s. 141).

Problemem duszpasterskim jest fakt, że część katolików uczestniczy we Mszy Świętej i przyjmuje sakramenty, a jednocześnie nadal potajemnie uczestniczy w rytuałach magicznych, uważając, że takie zachowania da się ze sobą pogodzić, by uzyskać duchowy spokój. Te praktyki synkretystyczne są wyzwaniem dla Kościoła, by zintensyfikować katechezę w celu promocji duchowości chrystocentrycznej, wolnej od strachu, manipulacji i przesądów (s. 152-153).

Ci, którzy praktykują czary, postrzegają je jako natychmiastowy sposób uzyskiwania oczekiwanych rezultatów. Tymczasem modlitwa i wiara, wymagają cierpliwości, pracy nad sobą i poddania się ostatecznie woli Bożej (s. 155). Odpowiedzią Kościoła na zjawisko czarownictwa jest wyrzekanie się zła podczas chrztu i praktyki odnowienia przyrzeczeń chrzcielnych; odmawianie tradycyjnych, zatwierdzonych przez Kościół modlitw, aby wzmocnić wiarę i zaufanie do Boga, takich jak na przykład modlitwa do św. Michała Archaniola czy Psalm 91 (s. 177). Kościół proponuje wiernym także sakramentalia, w tym egzorcyzmy (s. 179) oraz wiele praktyk pobożnościowych pomagających wiernym w unikaniu zła (s. 180).

Omawiając problem braków w zakresie **formacji katechetycznej**, ks. Peter Tukei słusznie wskazuje, że pierwszymi odpowiedzialnymi za przekaz wiary są dorośli, a wobec własnych dzieci – chrześcijańscy rodzice. Oni wprowadzają dzieci we wspólną modlitwę codzienną, również przed i po posiłkach, w czytanie Pisma Świętego, szacunek do obrazów Matki Bożej i świętych; w praktykę pielgrzymowania do sanktuariów, odmawiania różańca, celebrowania Pierwszej Komunii Świętej i bierzmowania (s. 184). Odpowiednia formacja katechetyczna uczy doktryny i praktykowania zasad życia moralnego, modlitwy i życia we wspólnocie chrześcijańskiej, i postawy misyjnej. Wsparciem rodziców są dobrze uformowani katechiści, którzy mogą pomóc w apostołstwie na terenie diecezji Kotido, gdzie działają 4 przedszkola, 89 szkół podstawowych i 3 szkoły średnie (s. 190). Wśród problemów związanych z podjętym tematem ks. Peter Tukei wylicza redukcję zaangażowania niektórych świeckich jedynie do udziału w liturgii (s. 194), rozpad małżeństw wpływający na osłabienie więzi z Kościołem (194-195), zaangażowanie motywowane jedynie ekonomicznie (s. 195).

Cenne jest podkreślenie przez autora dysertacji dowartościowania przez hierarchię Kościoła, podczas ostatniego soboru, znaczenia wiernych świeckich. Przy czym owo dowartościowanie nie było efektem odejścia od tradycji, lecz dopracowaniem istniejącej teologii, a zwłaszcza eklezjologii (s. 204).

ks. Peter Tukei zauważył też, że po raz pierwszy w dokumencie *Apostolicam actuositatem* (4), czyli wydanym przez Sobór Watykański II, sformułowana została duchowość wiernych świeckich, i

to nie jako adaptacja duchowości osób konsekrowanych czy duchowości monastycznej, lecz jako własny sposób rozwijania życia duchowego przy podejmowaniu obowiązków w świecie (s. 210).

Interesująca jest obserwacja autora rozprawy na temat katechistów w diecezji Kotido, których są dwa rodzaje: przeszkoleni i nieprzeszkoleni, czyli pomocnicy katechistów. Ci drudzy uczą się od pierwszych, jak katechizować dzieci do sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego, jak uczyć chrześcijan czytania w kościele, jak przygotowywać rodziców i chrzestnych do sakramentu chrztu niemowląt, jak prowadzić apostołat, odwiedzanie chorych, tworzyć małe wspólnoty chrześcijańskie, umacniać ruchy i stowarzyszenia w parafii, jak prowadzić nabożeństwa ludu Bożego (s. 226).

Bardzo praktyczna i pełna empatii jest obserwacja, że każda osoba potrzebuje uznania za swoje przedsięwzięcie, dlatego też programy formacji katechistów powinny kończyć się wręczeniem uczestnikom odpowiednich certyfikatów i dyplomów (s. 230).

Zastrzeżenia i braki merytoryczne

1. Autor odważnie podejmuje zagadnienie towarzyszenia osobom w związkach poligamicznych i sposoby tego towarzyszenia osobom na przywódczych stanowiskach. Zachowuje przy tym wiele empatii i znajomości kontekstu kulturowego i przestrzega przed zestawianiem poligamii z innymi przejawami życia społecznego godzącymi w instytucję małżeństwa, jakie wymienia soborowa konstytucja *Gaudium et spes* 57: „Nie wszędzie zaś godność tej instytucji jednakim świeci blaskiem, gdyż przyćmiewa ją wielożeństwo, plaga rozwodów, tzw. wolna miłość i inne zniekształcenia. Ponadto miłość małżeńska bardzo często doznaje sprofanowania przez egoizm, hedonizm i niedozwolone zabiegi przeciw poczęciu”. Ks. Peter Tukei optuje za unikaniem takiego podejścia do poligamii, ponieważ ewangelizacja ludzi i ich kultury wymaga dialogu między Ewangelią a kulturą (s. 118). W kulturze ludu Karimojong w Ugandzie poligamia jest postrzegana jako oznaka bogactwa, prestiżu i bezpieczeństwa społecznego (s. 83, 239). To prawda, że Kościół nie może ukazywać się jako zimna instytucja pilnująca tylko formalnych procedur. Brakuje tu jednak konkretnej alternatywy, pozytywnej propozycji autora rozprawy. Słuszne pozostaje ogólne podejście i metodologia misjologiczna dla skutecznej ewangelizacji wspólnot poligamicznych, by w procesie krytycznej analizy i teologicznego rozeznania, zachować elementy kulturowe zgodne z Ewangelią bez naruszania nauczania Kościoła w kwestiach zasad doktrynalnych i moralnych (s. 121).

2. Doprecyzowania wymaga fragment dotyczący prozelityzmu. Słusznie autor zauważa, że głoszenie ewangelii musi wystrzegać się prozelityzmu, który nie szanuje ludzkiej wolności. Natomiast nie ma uzasadnienia dla twierdzenia, że prozelityzm w swoim pierwotnym i właściwym znaczeniu jest nie tylko czymś dobrym, ale wręcz koniecznym wymogiem misji ewangelizacyjnej, którą Jezus powierzył swoim uczniom: „That type of proselytism, one that fails to respect freedom, is completely unacceptable. Nevertheless, proselytism in its original and proper meaning is not only something good, but a necessary demand of the evangelizing mission that Jesus entrusted to his disciples. In fact, for Christians, the word “proselytism” has meant and still frequently means missionary activity. Even in civil contexts, juridical and political proselytism is viewed positively as an intrinsic component of religious freedom” (s. 217). W obecnym nauczaniu Kościoła “prozelityzm” jest określany pejoratywnie jako działanie nie do pogodzenia z właściwie rozumianą misją Kościoła: „Kościół rozszerza się nie przez prozelityzm, ale «przez przyciąganie»” (Franciszek, *Evangelii gaudium*, 14; cyt. Wewnętrzny: Benedykt XVI, *Homilia podczas Mszy św. na otwarcie V Konferencji Ogólnej Episkopatu Ameryki Łacińskiej i Karaibów* (13 maja 2007), Aparecida, Brazylia (13 maja 2007): *AAS* 99 (2007), 437; por. Jan Paweł II, *Redemptoris missio*, 46).

3. Korekty wymaga zdanie na s. 222: “The Laity form over 99% of the parish community, and their role isn’t participating in liturgical activities” (EG 102). Przecież pełne zaangażowanie świeckich w liturgię było jednym z celów odnowy soborowej. Należy – zgodnie z EG 102 – powiedzieć „is not only participating in liturgical activities”.

4. Nawiązywanie do *Christifideles laici* przy każdym z trzech zasadniczych problemów duszpasterskich jest w dużej mierze powtarzaniem tego, co zostało powiedziane w rozdziale pierwszym rozprawy. Nie ma potrzeby aż tak rozwiniętego powtarzania roli świeckich, zwłaszcza przy analizie poligamii i czarownictwa (por. s. 95-115; 160-173).

Niedopuszczalna jest praktyka kopiowania obszernych passusów w żadnej publikacji, a tym bardziej w rozprawie doktorskiej. Niestety, autor powielił tekst zatytułowany „Świętość jako podstawowe powołanie świeckich”. Temat został omówiony raz w osobnym punkcie 2.5.3 (s. 106-112), a potem ponownie, z nielicznymi zmianami, został powielony na stronach 167-171. Trudno nie zauważyć, że nawet układ graficzny jest zachowany na s. 108 i 167. Widać drobne retusze formalne, na przykład na s. 108, jest przypis 243, a na s. 167 nie ma go przy analogicznie brzmiącym zdaniu, a jednakowy przypis 242 i 353 zostały umieszczone w różnych miejscach frazy.

Ten sam niedopuszczalny zabieg został zastosowany przy omawianiu tematu: „Pozytywny opis świeckich”. Fragment tekstu napisane na s. 112-115 zostały umieszczone ponownie, z niewielkimi uzupełnieniami, na s. 171-174.

5. Zastanawiające jest, dlaczego w rozprawie doktorskiej napisanej w 2025 roku na temat współudziału świeckich w misji Kościoła, nie ma żadnego odniesienia do ogólnokościelnej debaty na ten temat „synodalności”. A przecież były przeprowadzane badania krajowe i kontynentalne w celu zbadania świadomości i opinii wiernych świeckich oraz budzenia ich odpowiedzialności za misję Kościoła. Dnia 17 października 2021 roku we wszystkich diecezjach świata zainicjowano „proces synodalny” na etapie diecezjalnym, po którym w październiku 2022 roku rozpoczęta została „faza kontynentalna”. W październiku 2023 i 2024 roku odbyły się w Rzymie dwie sesje Synodu o synodalności. Przecież debaty synodalne dotyczyły przede wszystkim roli świeckich w Kościele. Czy można abstrahować od tego, co jest tak żywo dyskutowane w Kościele?

6. Autor nie uwzględnił ważnych dokumentów z nauczania papieży: Benedykta XVI i Franciszka. Tymczasem adhortacja Benedykta XVI, *Verbum Domini* (30.09.2010), w dwu punktach, 84-85 wprost dotyczy tematyki omawianej w dysertacji („The word of God and the lay faithful” [84] i „The word of God, marriage and the family” [85]).

Natomiast nieuwzględnione dokumenty Franciszka, dotyczące tematu rozprawy, to co najmniej: *Spiritus Domini* (10.1.2021); *Antiquum ministerium* (10.5.2021 r.), *Desiderio desideravi* (29.06.2022). Ponad sto razy używany jest w tekście rozprawy termin „holiness”, a brak w bibliografii adhortacji Franciszka, która podejmuje wprost ten temat "Gaudete et exsultate": Apostolic Exhortation on the call to holiness in today's world (19 March 2018). Brak też nawiązania do adhortacji *Christus vivit* (25.3.2019), w której zawarte są zarówno cenne myśli o świętości, jak i o zaangażowaniu misyjnym świeckich.

4. Ocena formalnych aspektów rozprawy

1. Praca jest przygotowana zasadniczo estetycznie. Zawiera prawie wszystkie elementy wymagane od monografii naukowych, z wyjątkiem streszczenia w j. polskim. Zachowane są proporcje poszczególnych części, jakkolwiek, zdaniem recenzenta, rozprawa jest niepotrzebnie zbyt obszerna.

Poszczególne części rozprawy poprzedzone są wprowadzeniami. Jednakże syntetyczne i klarowne są jedynie wprowadzenia do rozdziałów 1 i 4 (s. 14; 183). Natomiast wprowadzenia do rozdziałów 2 i 3 są niepotrzebnie zbyt długie (s. 75-77; 130-132). Niefortunne jest wprowadzenia do punktu 1.3.2 „Some Challenges Faced by the Catholic Church in Uganda” - rozpoczyna się ono nie od wyliczenia wyzwań, ale od jednego z nich i to omawianego jako drugie z trzech: „In chapters two to four of my presentation of the pastoral challenges to the laity in the mission of the Church, I shall discuss witchcraft in detail” (s. 43). Wartościowe i dość zwarte są natomiast podsumowania dokonywane przez autora rozprawy na zakończenie każdej części (s. 74; 129; 181-182; 237-238).

2. Odsyłacze, zwłaszcza w początkowych rozdziałach, są liczne i dość staranne. Jednakże, w niektórych przypisach brak jest poprawnego udokumentowania, skąd zaczerpnięte są podawane informacje. Na przykład (s. 179; przyp 367) nie ma odpowiedniego odsyłacza do dokumentu. Jest tylko zapis: „Leo XIV, Message to Exorcists gathered in Rome from September 15-20, 2025) (25.09.2025)”. Z kolei na s. 217 jest przytoczony cytat z homilii papieża Benedykta z 24 kwietnia 2005, ale bez odpowiedniego odsyłacza do źródła.

Chociaż odsyłacze są opracowane zasadniczo jako przypisy dolne, w końcowej części rozprawy jest wiele odsyłaczy w tekście. W obszernych partiach rozprawy (np. s. 159-162; 164-165; 176-177; 180-186; 215-219; 222-224) brak przypisów dolnych. Również w tekście, zamiast w

przypisie dolnym, umieszczone zostały odsyłacze do informacji uzyskanych drogą wywiadu (np. s. 134-135; 137-138).

3. Znajdujemy w rozprawie nawiązanie do wypowiedzi papieża Leona XIV z 25 września 2025 r. (Message to Exorcists gathered in Rome from September 15-20, 2025) (s. 179; przyp 367), ale brak jej w bibliografii.

4. Autor nie stosuje konsekwentnie czcionki do wyróżnienia tytułów dokumentów (np. bez kursywy, s. 114). Brak też konsekwencji w stosowaniu skrótów, np. na s. 114 jest skrót CL, ale brak skrótu *Ecclesia in America*, a w wykazie skrótów ten dokument został wymieniony w skrócie EAM.

5. Drobnym niedopatrzeniem jest niewłaściwe złamanie akapitu w środku zdania (s. 54). Inne niedopatrzenie jest w spisie treści: zakończenie (Conclusion) rozpoczyna się na stronie 239, a nie jak podaje spis treści na 238.

6. W bibliografii w punkcie „3. Pontifical Homilies, Letters, Meetings, and Messages” znalazł się dokument autorstwa „Congregation for Catholic Education” a także propozycje synodalne „The Propositions of the 1987 World Synod of Bishops”, a przecież nie należą one do wymienionych tekstów papieskich. Prawidłowo natomiast, w pkt. 2, umieszczony został dokument autorstwa „Congregation for the Doctrine of Faith”.

W bibliografii wymieniona została tylko jedna praca naukowa promotora (Kluj W, *Koncepcja Istoty Najwyższej – Boga w tradycyjnej religii afrykańskiej według Johna S. Mbitiego*). Nie ma natomiast artykułu „Duchowość misyjna. Między *Ad gentes* a *Redemptoris missio*”. Warto, by doktorant znał prace swojego promotora i dał wyraz tej znajomości.

7. Rozprawa nie spełnia wymogu uchwały Nr 3/2025 Senatu Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 30 stycznia 2025 r. w sprawie postępowania o nadanie stopnia doktora rozdz. 2 §4. 4: „Do rozprawy doktorskiej dołącza się streszczenie w języku angielskim, a do rozprawy doktorskiej przygotowanej w języku obcym również streszczenie w języku polskim”.

5. Podsumowanie oceny rozprawy :

1. Recenzowana rozprawa doktorska dowodzi, że doktorant posiada ogólną wiedzę teoretyczną z dyscypliny nauki teologiczne. W sposób źródłowy czerpie z tekstów Pisma Świętego i Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. Potrafi docierać do źródeł wiedzy spisanych, ale też sięga czasami po unikatowe źródła Kościoła lokalnego, w tym oralne. Doktorant demonstruje w swojej rozprawie rozległą wiedzę teoretyczną zarówno z dyscypliny teologii, jak też na temat Ugandy i diecezji Koido, której dotyczą badania. Wykazuje zdolność stosowania metody teologii pastoralnej: uwzględnia elementy kryteriologiczne, kairolologiczne i postulatywne.

2. Recenzowana rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Czerpiąc ze źródeł teologicznych autor uzasadnił istotną rolę wiernych świeckich w misji Kościoła w diecezji Koido w Ugandzie. Na podstawie danych demograficznych oraz innych źródeł wykorzystywanych w naukach społecznych autor scharakteryzował kontekst działalności Kościoła w omawianym środowisku. W bardzo wnikliwy sposób dokonał analizy trzech zasadniczych problemów, na jakie napotykają wierni świeccy w realizacji misji Kościoła. Zgodnie z paradygmatem teologii pastoralnej, doktorant zaproponował postulaty dotyczące zwiększenia efektywności misji Kościoła, zarówno w zakresie pogłębienia wiary potrzebnej do zbawienia, jak i poprawy codziennego życia ludu Karimojong.

3. Rozprawa doktorska wykazuje umiejętności doktoranta do samodzielnego prowadzenia pracy naukowej jednak **w sposób niewystarczający**. Doktorant opanował umiejętność formułowania celu badawczego i konsekwentnego stosowania metody postępowania badawczego. Wykazał się też znajomością literatury przedmiotu. Rzetelnie opisał kontekst historyczny i społecznych mieszkańców Ugandy, a zwłaszcza ludu Karimojong w diecezji Koido. **Poważnym brakiem, który uniemożliwia pozytywną ocenę, jest powielenie obszernych fragmentów rozprawy na stronach 106-112 i 167-171, a także s. 112-115 i 171-174.**

6. Wniosek końcowy

Po wnikliwej lekturze i analizie rozprawy doktorskiej ks. Petera Tukei, działając na podstawie uchwały Nr 3/2025 Senatu Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 30 stycznia 2025 r. w sprawie postępowania o nadanie stopnia doktora w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie na podstawie art. 192 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2024 r. poz. 1571, ze zm.), a także Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r., (Rozdział 1 § 6), (Dz.U. 2018 poz. 261) **stwierdzam, że rozprawa nie spełnia warunków ustawowych wymaganych w postępowaniu o nadanie stopnia doktora. Składam wniosek o poprawienie błędów formalnych w rozprawie doktorskiej i skierowanie jej do ponownej recenzji.**

Kraków, 22 grudnia 2025 roku

Henryk Sławiński

ks. prof. dr hab. Henryk Sławiński

ks. Henryk Sławiński

